

Andrzej F. Dziuba

"De votis Societatis Jesu" Jana Azora SJ (1536-1603) : (nota historyczno-bibliograficzna)

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawnohistoryczny 30/1-2, 199-216

1987

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANDRZEJ F. DZIUBA

„DE VOTIS SOCIETATIS JESU” JANA AZORA SJ (1536—1603)
(*Nota historyczno-bibliograficzna*)

Zjawisko Reformacji, wraz z jej wielorakimi i wielopłaszczyznowymi przejawami, i związanymi z nią Kontrreformacją oraz Katolicką reformacją, miały znaczący wpływ na bardzo wiele sfer życia społecznego, religijnego i kościelnego. Jedną z nich było życie zakonne, którego podstawowym elementem są tzw. śluby zakonne, czyli zorganizowana realizacja rad ewangelicznych w drodze ku własnemu uświęceniu i chwale Bożej. Całość tego bogatego przejawu życia religijnego została w znacznym stopniu zakwestionowana, tak praktycznie jak i teoretycznie. Reformacja nie patrzyła na nie jako na fakty święte i nieetykalne. Potrafiła jasno wskazać na wielorakie braki i niedociągnięcia w tej materii życia. Trzeba jednak stwierdzić, że niejednokrotnie obraz ten był jednostronny i nieobiektywny, a nawet nacechowany wrogością wynikającą z ogólnych założeń Reformacji, a nie z pozytywnych przesłanek walki ze złem.

W kontekście takiego spojrzenia na śluby zakonne należy widzieć reakcję katolicką, która swój urzędowy i szczególny wyraz znalazła w Soborze trydenckim, jego dokumentach oraz duchu jakim oddziaływał na ówczesne stosunki religijne, społeczne a nawet polityczne. Mając na względzie te dwa faktory należy widzieć powstanie nowego zakonu, tj. Towarzystwa Jezusowego. Dochodzi do tego jeszcze specyficzna osobowość i formacja założyciela, Ignacego Loyola. Przejęta przez niego interpretacja ślubów zakonnych, aby służyć Jezusowi Chrystusowi i jego Oblubienicy — Kościołowi katolickiemu dla dobra dusz, pod przewodnictwem papieża, nabrały nowych jakości i wartości w całości kształcie tak ogólnie określonych zadań zakonu. Oczywiście wszystkie te nowości wywoływały liczne dyskusje wewnątrzzakonne, a także i w innych wspólnotach zakonnych o tradycyjnej interpretacji ślubów. Z czasem jednak zjawiska te, przed ostatecznym uformowaniem zasad życia zakonu, wpływały pozytywnie na wypracowanie w miarę optymalnej formuły ślubów odpowiednio do generalnych założeń funkcji Towarzystwa w Kościele i świecie. Jednym z głosów w tej kwestii było wystąpienie znanego jezuitę hiszpańskiego Jana Azora.

W niniejszym szkicu historyczno-bibliograficznym podane zostaną najpierw pewne elementy dotyczące formacji Azora w płaszczyźnie ślubów zakonnych. W pewnym sensie na podstawie tych danych ukazany zostanie dorobek hiszpańskiego teologa we wspomnianej dyskusji, za-

wężony do zachowanych dwóch rękopisów stanowiących komentarz do kwestii: ślubów zakonnych. Oczywiście idzie tu tylko o informacje szkieletowe i ogólne oceny historyczne.

I

Jan Azor najprawdopodobniej urodził się w styczniu 1536 r. w miejscowości Lorca, diecezji Cartagena i prowincji Murcia. Po nauce w domu rodzinnym oraz szkole parafialnej, zasadnicze wykształcenie humanistyczne uzyskał w uczelniach jezuickich. Tam zetknął się po raz pierwszy z powstałym w 1540 r. nowym zakonem, a więc i z jego zasadami życia realizującymi śluby. Wiedza humanistyczna tak gruntowna otwierała możliwość studiów filozoficznych, które Azor kontynuował w słynnym kolegium w Alcalá de Henares, najprawdopodobniej w latach 1555—1558. Ostatecznie ukończył je uzyskaniem stopnia magistra filozofii¹. Podczas tych czteroletnich bezpośrednich kontaktów, coraz bardziej świadomych, wnikał także w treści słynnych *Cwiczeń Duchowych* św. Ignacego zredegowanych w latach 1522—1541, zapoznając się z życiem duchowym Towarzystwa. Z kolei jako świecki student w wielu przepisach odnoszących się do nauki musiał podporządkować się przepisom tzw. Formuły Instytutu, która stanowiła początek późniejszych właściwych Konstytucji. Dokument ten, który wprowadzał jako podstawę życia zakonnego trzy śluby, dodając jednocześnie szczególny ślub posłuszeństwa Stolicy Apostolskiej w sprawach misji, także przeszedł stosunkowo długą drogę, począwszy od dyskusji w latach 1539 do jego zatwierdzenia 27 września 1540 r. przez papieża Pawła III i ostatecznego zatwierdzenia wraz z poprawkami przez papieża Juliusza III, bullą *Exposit debitum*, 21 lipca 1550 r.

Zgodnie z zaleceniami papieża Pawła III (*bullae Regimini militantis Ecclesiae*) Towarzystwo miało z czasem ułożyć szczegółowe konstytucje, nad którymi pracę rozpoczęto już w 1541 r. Ostatecznie dzieło to zostało zakończone w 1558 r. kiedy to I Kongregacja Generalna zatwierdziła definitywnie *Konstytucje* nadając im moc obowiązującą wszystkich jezuitów na całym świecie². Ogólnie trzeba tylko stwierdzić, że podtrzymywała ona w pełni idee odnoszące się do ślubów zakonnych zawarte we wspomnianej Formule.

Zapewne podczas studiów humanistycznych i filozoficznych dojrzewała w młodym Azorze myśl wejścia na drogę realizacji rad ewangelicznych w tym tak bujnie rozwijającym się nowym zakonem. W wyniku stabilizacji prawnej, także bardziej czytelna stawała się droga, którą młody Hiszpan coraz bardziej widział jako swoją, a która w pla-

¹ Por. *Catalogi triennales et breves, 1550—1599*, f. 123 (Archivum Romanum Societatis Jesu — Roma, sygn. Tolet 12a).

² Por. *Constitutiones Societatis Iesu, Romae 1949*. Najbardziej krytyczne i cenne wydanie: *Constitutiones Societatis Iesu*, t. I—III, Romae 1934—1938.

szczyźnie ślubów była tak interesująca. Podejmując ostateczną decyzję wstąpił do Towarzystwa 18 marca 1559 r. w Alcalá de Henares³, gdzie, zgodnie z *Konstytucjami*, odbył najpierw dwu lub trzytygodniowy okres kandydatury. Wtedy to bardziej bezpośrednio zapoznał się z celem, istotą i obowiązkami zakonnymi. Czyniono to na podstawie wspomnianych *Konstytucji* oraz coraz bardziej słynnych *Cwiczeń*. Przez fakt kandydatury połączony z poważnym zamiarem wstąpienia w szeregi jezuickie, Jan Azor zaczął przynależeć do Towarzystwa w znaczeniu najszerszym. Zdecydował się zatem wejść na drogę życia zakonnego mając już 23 lata.

Po okresie kandydatury Azor rozpoczął, zgodnie z zaleceniem części pierwszej *Konstytucji* pt. *O przyjmowaniu do nowicjatu*, dwuletni nowicjat. Prowincja toletańska najczęściej kierowała kandydatów do kolegium w Ocaña, a więc z dala od większych centrów naukowych i kulturalnych ówczesnej Hiszpanii⁴. W okresie drugiej probacji pod kierunkiem światłego i doświadczonego mistrza nowicjusze zapoznają się z zasadami życia wewnętrznego, szczególnie przez odprawienie 30-dniowych rekolekcji według książeczki *Cwiczeń*, przez odpowiednie konferencje i pouczenia praktyczne.

Zgodnie z zaleceniami trzeciej części *Konstytucji*, pt. *O zachowaniu w dobrym stanie i w postępie duchowym tych, co są w nowicjacie*, Jan Azor przeszedł szczególne ćwiczenia w doskonaleniu miłości i ubóstwa, co miało doprowadzić do pełnej rezygnacji z przywiązania do dóbr doczesnych i wygod z nich płynących. Wszystko to w dążeniu do doskonałości, która winna kierować się bezinteresowną miłością ku Bogu. Mistrz nowicjatu doskonalili Jana Azora wraz z innymi wychowankami, w zamiłowaniu posłuszeństwa, zaparcia się siebie, w czystej intencji w służbie Bożej podjętej z miłości, bez żadnych ubocznych względów. Przy jednoczesnym wyakcentowaniu ślubów posłuszeństwa i ubóstwa, stosunkowo niewiele słyszał Azor w nowicjacie o ślubie czystości i wynikających z niego zobowiązaniach. Tak intensywny dwuletni okres formacyjny, zgodnie z założeniami św. Ignacego, wyrobił w młodym kandydacie prawdziwie Boże spojrzenie na rzeczywistości ziemskie, rozmiłowanie nade wszystko w Bożej chwale i szczerze przywiązanie do Kościoła oraz uczynił z niego człowieka nie szukającego siebie, a wyposażonego w gruntowne cnoty i gotowego do każdej pracy dla dobra dusz. Należy jeszcze dodać, że Azor podczas nowicjatu, jako mający już wykształcenie filozoficzne, pogłębiał dalej swoją edukację, a także stawiał pierwsze kroki jako wykładowca w

³ Pcr. *Catalogi breves et triennales*, 1571—1597, f. 42, 68, 76, 261, 292 (Archivum Romanum Societatis Jesu — Roma, sygn. Rom 53); *Catalogi breves et triennales*, 1600—1611, f. 11 (Archivum Romanum Societatis Jesu — Roma, sygn. Rom 54); *Romana historia*, 1601—1603, f. 141 (Archivum Romanum Societatis Jesu — Roma, sygn. Rom 128 I).

⁴ Por. *Catalogi triennales et breves*, 1550—1599, f. 123, 125 (Archivum Romanum Societatis Jesu — Roma, sygn. Tolet 12a).

tamtejszym kolegium. Zwłaszcza prowadził zajęcia z przedmiotów humanistycznych, a także i wstępnych z zakresu filozofii.

Po tak gruntownej formacji duchowej, a także i intelektualnej, przekraczającej znacznie formalne wymogi, Jan Azor mógł być dopuszczony do złożenia pierwszych ślubów. Normalnie władza wcielania do zakonu leżała w gestii generała, który jednak zazwyczaj delegował ją prowincjałowi. Zgodnie zatem z wymogami piątej części *Konstytucji*, pt. *O wcielaniu członków do organizmu zakonu przez dopuszczeniu do ślubów*, a więc ukończony nowicjat i wystarczające zdolności do zdobywania wiedzy, Jan Azor złożył pierwsze śluby i stał się scholastykiem z przeznaczeniem do kapłaństwa. Przez ten fakt stał się bardziej ściśle związany z Towarzystwem. Należy jeszcze dodać, że w zakonie jezuitów wprowadzona została na tym etapie znacząca nowość. Mianowicie po dwuletnim nowicjacie Azor od razu złożył śluby wieczyste, bez etapu ślubów czasowych.

Po skończonym nowicjacie i złożeniu pierwszych ślubów zakonnych, a więc zdobyciu odpowiedniego fundamentu cnoty i zaparcia się siebie, mając jednocześnie odpowiednie kwalifikacje, jak zdrowie, zdolności, dobre obyczaje i chęć pracy w Towarzystwie dla dobra dusz, Jan Azor powrócił do kolegium w Alcalá de Henares i rozpoczął systematyczne studia z zakresu teologii. Został tam otoczony troskliwą opieką, mając najbardziej korzystne warunki życia i pracy, przy jednoczesnych zabiegach o utrzymanie ducha zakonnego wyniesionego z nowicjatu. Dla podtrzymania gorliwości zakonnej i wierności ślubom co pół roku odbywał w kolegium, tzw. odnowienie ślubów połączone z trzydniowym skupieniem i większą ilością czasu poświęconego na modlitwę. W tym czasie składał także przełożonemu kolegium sprawę sumienia ze swego postępu w cnotach i nauce. Studia teologiczne w Alcalá trwały w latach 1564—1567 potraktowane zostały przez Azora jako swoisty rodzaj służby Bożej i przygotowanie do przyszłej pracy apostołskiej⁵. Zresztą całość studiów odbywała się w myśl zaleceń podanych przez Ignacego w czwartej części *Konstytucji* zatytułowanych: *O wykształceniu intelektualnym i przygotowaniu młodzieży zakonnej do przyszłych prac apostołskich*. Po pomyślnie zakończonych studiach, przypuszczalnie w roku 1568, Jan Azor przyjął święcenia kapłańskie. Natychmiast rozpoczął wykłady z teologii we wspomnianym słynnym kolegium jezuitckim w Alcalá de Henares. Obok teologii prowadził pewne zajęcia z filozofii, a także i nauk humanistycznych, a zwłaszcza języków starożytnych (łacina, greka i hebrajski).

Po tak gruntownym przygotowaniu naukowym oraz praktycznej działalności naukowo-dydaktycznej i właściwej formacji duchowej, otwierał się przed Janem Azorem kolejny stopień włączenia w szeregi członków Towarzystwa. Dnia 28 stycznia 1571 r. został dopuszczony przez generała do uroczystej profesji, czyli do złożenia, oprócz trzech

⁵ Por. Tamże, f. 33, 41, 89, 105.

uroczystych ślubów ubóstwa, czystości i posłuszeństwa, także czwartego uroczystego ślubu posłuszeństwa Stolicy Św., w sprawach misji⁶. Złożył nadto pięć prostych ślubów zobowiązujących go do czuwania, by ubóstwo zakonne prawnie nie uległo rozluźnieniu, do nieubiegania się o godności ani w zakonie ani poza nim i do nieprzyjmowania takowych, chyba że nakazałyby mu je przyjąć ten, kto ma władzę rozkazywania pod sankcją grzechu; dalej do powiadomienia przełożonych zakonu o tego rodzaju machinacjach ambitnych, gdyby się o nich dowiedział; wreszcie gdyby został zmuszony przyjąć godność lub urząd w Kościele, zobowiązuje się wysłuchać rad i wskazówek generała lub osoby do tego przez generała wydelegowanej, z tym, że wysłuchawszy tego rodzaju rad, pójdzie za głosem swego sumienia i poczucia odpowiedzialności.

Jan Azor przed złożeniem tych ślubów oprócz odbycia tzw. trzeciej probacji, czyli m.in. gruntownego opanowania ducha i metody *Cwiczeń*, musiał w opinii przełożonych spełniać jeszcze inne warunki, gruntownej cnoty, budującego przykładu życia, gorliwości apostołskiej, zdrowego rozsądku czyli roztropności a także ukończenia z bardzo dobrym wynikiem studiów zakonnych i związanej z tym bogatej wiedzy. Przez złożenie uroczystej profesji hiszpański teolog wszedł do grona najściślejszych członków Towarzystwa, czyli tzw. *Societas professe*, ludzi najpewniejszych, wypróbowanych i na których spoczywa ciężar rządzenia zakonem. Z tej grupy wybierano generała i jego asystentów, a on spośród nich mianował prowincjałów oraz przełożonych większych i ważniejszych domów zakonnych. Warto jeszcze dodać, że Jan Azor przez złożenie czterech uroczystych ślubów, nie składał wieczystych ślubów prostych, nie uroczystych, jak to czynili pozostali profesji i koadiutorzy.

Jan Azor został dopuszczony do uroczystych ślubów w bardzo krótkim odstępie czasu od wstąpienia do nowicjatu, tj. 12 lat. Na tę decyzję miał wpływ zapewne wiek, tj. ok. 35 lat, a szczególnie pozytywne spełnienie wszelkich wymaganych warunków wskazywanych przez *Konstytucje*, a zwłaszcza część *O wcielaniu członków do organizmu zakonu przez dopuszczenie do ślubów*. Śluby te były ostatnimi w strukturze zakonu i najbardziej znaczącymi, także w płaszczyźnie wewnątrzzakonnej kariery.

Święcenia kapłańskie oraz uroczysta profesja otwierała przed Janem Azorem szerokie możliwości pracy na płaszczyźnie naukowej, administracyjnej oraz formacyjnej w całym zakonie. Wszystkie szczeble kariery zakonnej stały przed nim otworem. Widocznie przełożeni wzięli

⁶ Por. *Catalogi breves et triennales*, 1571—1597, f. 4, 42, 68, 76, 261, 292 (Archivum Romanum Societatis Jesu — Roma, sygn. Rom 53); *Catalogi breves et triennales*, 1600—1611, f. 11 (Archivum Romanum Societatis Jesu — Roma, sygn. Rom 54); *Professi Societatis (Jesu) ab anno 1541 ad annum 1605*, k. 81 (Biblioteca Nazionale Centrale — Roma, sygn. Fond. Ges. 1645).

z nim duże nadzieje, bo już w roku 1571, tj. roku złożenia uroczystej profesji, skierowany został na stanowisko rektora kolegium w Plasencia⁷. Z tymi licznymi obowiązkami kierowniczymi godził Azor prowadzenie wykładów z teologii oraz udzielał się także pomocniczo w zajęciach z filozofii. Musiał być człowiekiem wielkiej cnoty i roztropności, odznaczającym się znajomością ludzi i wielkim taktem w rządzeniu, dającym przykład zaparcia się siebie i wolnym od nieuporządkowanych skłonności, skoro przełożeni tak szybko powierzyli mu ten odpowiedzialny i tak znaczący urząd w zakonie. Rządy Azora nacechowane były duchem ojcowskim, co więcej potrafił on godzić łagodność z konieczną nieraz surowością, zawsze jednak był stanowczy i nie ulegał nastrojom i kaprysom chwili. Przez swoją pilność, sumienność, miłość do podwładnych i ducha modlitwy dźwigał on na swych barkach całe kolegium, jak to zalecał św. Ignacy, a co szczególnie podnosiła część czwarta *Konstytucji*, o wykształceniu intelektualnym. Jednym słowem Azor był człowiekiem tej miary, że generał mógł mu z całym zaufaniem poruczyć troskę o kolegium, o postęp młodzieży zarówno w cnotach, jak i w naukach.

Była to zatem odpowiedzialność za całokształt życia i funkcjonowania tak ważnego zakładu naukowego. Podwładni widzieli zaś w nim zastępcę Chrystusa i w duchu nadprzyrodzonego posłuszeństwa okazywali mu uległość i synowską miłość połączoną ze szczerością i zaufaniem. Azor jednak niedługo spełniał tę funkcję, został bowiem przeniesiony ponownie do Alcalá de Henares, gdzie podjął wykłady z różnych dyscyplin teologicznych. Łączy przekazywanie wiedzy teoretycznej z elementami formacji młodych adeptów do zakonu oraz świeckich studentów. Jednak po wyborze nowego generała E. Mercuriana (1573) Azor został mianowany rektorem kolegium w Ocaña, miejscu odbywania nowicjatu⁸. Tu podobnie jak w Plasencia łączył ten urząd z zajęciami z teologii i filozofii. Lecz niezadługo pełnił tę odpowiedzialną funkcję, wracając ponownie do Alcalá. Jako wybitny i znany wykładowca podjął po raz trzeci zajęcia z teologii gromadząc liczne grono słuchaczy. Zapewne ze względu na sławę naukową oraz odpowiednie życie zakonne, władze powierzyły mu w 1578 r. urząd rektora w tym najsłynniejszym jezuickim kolegium hiszpańskim tego okresu⁹. Zaan-

⁷ Por. *Historia del Colegio de Plasencia de la Compañía de Jesús escrita por el Padre Geronimo Romano de la Higuera de la misma Compañía*, s. 111—113 (Institutum Historicum Societatis Jesu, Bibliotheca — Roma, sygn. 6. G. 15).

⁸ Por. B. Alcazar, *Chrono-historia de la Compañía de Jesús en la Provincia de Toledo* t. 1 Madrid 1710, s. 373; P. Alegambe, *Bibliotheca scriptorum Societatis Jesu*, Antverpiae 1643 s. 222; M. Arnaldos Perez, *Los jesuitas en el reino de Murcia (Apuntes históricos)*, b.m.r.w. (Murcia 1970), s. 364 (Institutum Historicum Societatis Jesu, Bibliotheca — Roma, sygn. 6. C30); A. Astrain, *Historia de la Compañía de Jesús en la Asistencia de España*, t. 4, Madrid 1913 s. 73.

⁹ Por. Cristóbal de Castro, *Historia del Colegio de la Com-*

gażowanie na tym stanowisku zostało nagle przerwane przez nowego generała zakonu K. Aquaviva, który w 1579 r. wezwał Jana Azora do Rzymu, do słynnego kolegium rzymskiego. Tym samym zakończył się okres hiszpański, niezwykle aktywny i znaczący zwłaszcza dla prowincji toletańskiej, tak w płaszczyźnie naukowej jak i formacyjnej.

W Wiecznym Mieście Jan Azor podjął od 1579 r. wykłady z teologii scholastycznej, a z czasem mianowany został prefektem studiów¹⁰. Prace te pozwalały na szerokie działania formacyjne studentów, także w zakresie ich przygotowań do życia zakonnego. Sam także chętnie głosił konferencje ascetyczne w domach zakonnych, zwłaszcza u św. Andrzeja na Kwirynale¹¹. Zasadniczo jednak powołany został przez generała Aquavivę do pracy nad nowym *Ratio studiorum* dla całego zakonu, stanowiącym jakby normy wykonawcze dla czwartej części *Konstytucji* mówiącej o formacji intelektualnej. W skład komisji obok Azora wchodziło pięciu reprezentantów z różnych prowincji: G. González, J. Tiriüs, P. Busäus, A. Guisanus i S. Tucci¹². Zanim jednak oficjalnie przystąpili do pracy papież Grzegorz XIII wydał nowy, znaczący dokument dla Towarzystwa, który także wiele miejsca poświęca zagadnieniom ślubów zakonnych.

II

Konstytucje Towarzystwa od początku były podstawowym dokumentem w zakresie zasad realizacji ślubów zakonnych, choć z czasem wzbogacano je o nowe elementy. Zawsze jednak wszystkie te dodatki były zatwierdzane przez kolejnych papieży. Zwłaszcza w początkach Towarzystwa tekst *Konstytucji* był co jakiś czas oficjalnie przedkładany do zatwierdzenia. Na przykład dokonał tego aktu papież Grzegorz XIII w roku 1583¹³. Szczególnie znaczące dla pierwotnego Towarzystwa

pañia de Jesus de Alcalá de Henares, t. 1 k. 267—270 (Institutum Historicum Societatis Jesu — Roma, sygn. 6. F. 18).

¹⁰ Por. *Catalogi breves et triennales*, 1571—1597, f. 42, 56, 68 (Archivum Romanum Societatis Jesu — Roma, sygn. 53); *Catalogo di dignitari della Compagnia di Gesù dal 1551 al 1773*, k. 6, 7 (Biblioteca Nazionale Centrale — Roma, sygn. Fond. Ges. 1666); I. Iparraguirre, *Elenco dei rettori e professori del Collegio Romano (1551—1773)*, w: R. Garcia Villoslada, *Storia del Collegio Romano dal suo inizio (1551) alla soppressione della Compagnia di Gesù (1773)*, Roma 1954 s. 323—324.

¹¹ Por. *Exortationi*, k. 164—189 (Archivum Pontificium Universitatis Gregorianae — Roma, sygn. Nr 749); I. Iparraguirre, *Répertoire de spiritualité ignatienne de la morte de s. Ignace à celle du P. Aquaviva (1556—1615)*, Roma 1961 s. 32, 36, 181.

¹² Por. G. M. Pachtler, *Ratio studiorum et institutiones scholasticae Societatis Iesu per Germaniam olim vigentes II. Ratio studiorum annorum 1586, 1599, 1832*, Berolini 1887 s. 3—24 (Monumenta Germaniae Paedagogica, tom 5).

¹³ Por. *Constitutiones*, dz. cyt., t. 3, Romae 1938 s. XC nota 1; *Codicis Iuris Canonici Fontes*, t. 1 Roma 1923 s. 262—263.

były jednak bulla tego samego papieża, *Ascendente Domino*, wydana 25 maja 1584 roku¹⁴. Jest ona powszechnie oceniana jako nowe potwierdzenie Towarzystwa Jezusowego oficjalnie przez najwyższą władzę w Kościele katolickim. Dokument ten niezbyt obszerny nadaje zakonowi bardzo liczne przywileje, uznaje prawnie Towarzystwo, a zwłaszcza tak ważne wszelkie różnie w zestawieniu z innymi rodzinami zakonnymi tego okresu. Grzegorz XIII w pełni aprobuje założenia odnośnie do specyficznych elementów dotyczących ślubów zakonnych, a zwłaszcza czwartego ślubu posłuszeństwa Stolicy Apostolskiej w sprawach misji¹⁵. Zresztą, zgodnie z częścią siódmą *Konstytucji, O wyborze prac apostolskich i o przydziale do nich odpowiednich pracowników*, generał miał obowiązek każdemu nowo obranemu papieżowi w ciągu roku od jego wyboru lub koronacji przypomnieć o tym ślubie Towarzystwa.

Bulla *Ascendente Domino* w sposób wyraźny akceptując założenia *Konstytucji*, wywołała jednak ożywioną dyskusję, zwłaszcza odnośnie do realizacji ślubów zakonnych, i to tak w zakonie jak i poza nim. W okresie tym można zatem odszukać, przechowywane najczęściej nadal w manuskryptach, teksty komentarzy do wspomnianego dokumentu¹⁶. Wśród nich należy zauważyć także dwa rękopisy Jana Azora przechowywane w Archiwum Rzymskim Towarzystwa Jezusowego.

*Tractatus, quo votorum, que in Societate Jesu emittuntur, ratio declaratur, et multa alia ad religiosorum statum pertinentia dispuntantur*¹⁷. W tytule zakradły się zatem dwa błędy: *que* — *quae* i *emittuntur* — *emittuntur*. Rękopis Jana Azora zamieszczony został po manuskrypcie włoskiego jezuitę S. Tucci, traktującym także o problematyce ślubów zakonnych (f. 1—212v). Na grzbiecie późniejszej oprawy znajduje się skrótowy tytuł wraz z podaniem autorów: Tucci, Azor *De votis S. J.* Tekst Azora nie posiada numeracji kart związanej z opracowaniem Tucci, choć jest jak to zaznaczono razem oprawiony. Zapewne introligator z polecenia przełożonych oprowił razem dwa manuskrypty traktujące o tej samej tematyce. Co więcej wyszły one spod

¹⁴ Por. *Institutum Societatis Jesu*, t. 1 Florentiae 1892 s. 90—98; *Codicis*, dz. cyt., t. 1 s. 269—275.

¹⁵ Por. A. Martini, *La Compagnia di Gesù e la sua storia*, Chieri b.r.w. (1951) s. 39.

¹⁶ Por. F. Buenaventura, *Tractatus de votis Societatis Iesu* (Archivum Romanorum Societatis Jesu — Roma, sygn. Inst. 99); *De votis Societatis* (Archivum Romanum Societatis Jesu — Roma, sygn. Inst. 103b); E. Olivares, *Los votos de los escolares de la Compañía de Jesús su evolución jurídica*, Roma 1961 passim; Problematyka bulli *Ascendente Domino* wracała często w oficjalnej korespondencji zakonnej tego okresu. Por. np. *Epistolae P. Alphonsi Salmeronis*, t. 2 Martini 1907 s. 731—732.

¹⁷ Archivum Romanum Societatis Jesu — Roma, sygn. Inst. 103, format 135/210 mm.

pióra dwóch znaczących jezuitów tego okresu i godne były utrwalenia oraz rozpowszechnienia w trwającej dyskusji wewnątrzzakonnej.

W przypadku kontynuacji numeracji kart rękopis Azora obejmowałby karty 213—294v. Natomiast w numeracji odrębnej zamieszczony jest na kartach 1—82v. Posiada on jednak numerację oddzielną prowadzoną przez piszącego tekst tylko na kartach 1—49v, dalsze zaś karty, tj. 50—82v nie posiadają oznaczenia. Niezapisane pozostały karty 22v, 50—50v, choć zostały wliczone w ciąg numeracji tak części numerowanej jak i nienumerowanej. Całość treściowa rozpoczyna się od zagadnienia: *Quid sit status personarum in ecclesia*, c. I (k. 1) a kończy: *Nisi quantum verba ipsa sonant interpretari* (k. 82v) po czym: *Finis* (k. 82v). Warto jeszcze dodać, że na pierwszej karcie tekstu Jana Azora znajduje się dopisek inną ręką niż całość rękopisu: P. Joan. Azor. *Autographum* (k. 13). Jest to druga informacja zewnętrzna, obok noty na grzbiecie oprawy, wskazująca na autorstwo Jana Azora prezentowanego manuskryptu.

W całości rękopisu Jana Azora występują bardzo liczne dopiski na marginesie. Najczęściej zostały one dodane na miejsce wprowadzonych skreśleń. Liczne są dodatki i uzupełnienia czy nowe wersja przedstawienia omawianych zagadnień. W wielu miejscach dodano wskazania tekstów biblijnych czy autorytetów teologicznych dla poparcia prowadzonych analiz zagadnień ślubów zakonnych. W kilku miejscach zapisane zostały niemal całe marginesy (por. k. 38, 38v, 39). Warto jeszcze dodać, iż w tekście nie występują podziały na większe bloki tematyczne, poza określeniami szczegółowych zagadnień, czasem bardzo krótkich i syntetycznych (mniej niż jedna karta tekstu).

*Tractatus quo votorii quae in Societate Jesu emittuntur, ratio declaratur, et multa alia ad religiosorum statum pirrinentia disputantur. Autori P. Joanni Azor 1584*¹⁸. W tytule zakradły się dwa błędy: *votorii* — *votorum* i *pirrinentia* — *pertinentia*. Podano w nim bezpośrednio autora manuskryptu. Na okładce późniejszej introligator podał skrócony tytuł i autora: *Tractatus super votis Societatis Jesu. P. Joannes Azor*.

W układzie zawartości treściowej na wstępnych kartach podany został: *Index capitum huius Tractatus* (k. 1—1v), określony przez przytoczenie tytułów i stron występowania rozdziałów, gdy idzie o pierwszą część rękopisu. Natomiast w odniesieniu do dalszych określono komentarze do poszczególnych trzech ślubów zakonnych: *De voto paupertatis* p. 95; *De voto obedientia quod emittitur in Societate Jesu* 131; *De voto castitatis quod in Religione emitti solet* (k. 1v). Właściwy tekst rękopisu posiada numerację stron 1—339. Na pierwszej podano przytoczony wyżej pełny tytuł opracowania. Całość zaś treściowa, po-

¹⁸ Archivum Romanum Societatis Jesu — Roma, sygn. Inst. 103a, format 280/212 mm.

dobnie jak w poprzednim, rozpoczyna się od: *Quid sit status personorum in ecclia*, cp. 1 (s. 1).

Wspomniane wyżej dopiski zamieszczone na marginesie zostały w tym rękopisie wprowadzone już bezpośrednio do tekstu. Zachowano natomiast wydzielone powołania się na Pismo św. i autorytety teologów. Warto jeszcze dodać, że po właściwym komentarzu do ślubów zakonnych znajduje się mały traktat: *De correctione fraterna*, także autorstwa Jana Azora (. 1—6v)¹⁹.

W zakresie treści oba rękopisy Jana Azora pokrywają się niemal zupełnie. Wszystkie niemal tytuły, nawet najmniejszych fragmentów, są prawie idealnie podobne. Gdy idzie zaś o zawartą w nich treść, jak to już zasygnalizowano, w drugim opracowaniu jest znacznie poszerzona i pogłębiona. Zasadniczy tok argumentacji i stawianych twierdzeń jest podobny. Zatem ich zawartość treściową można omówić łącznie. Mimo, że nie zostało to wyraźnie wskazane, przynajmniej w pierwszych rękopisie, a także i częściowo w drugim, w całość zachowanych komentarzy można wyróżnić pięć części oraz pewne fragmenty stanowiące jakby połączenie między nimi. Wszystkie one dotyczą oczywiście problematyki ślubów zakonnych i kwestii z nimi związanych bezpośrednio lub pośrednio.

Pierwsza część nie posiada żadnego wyraźnego tytułu. Na podstawie treści można określić, iż Jan Azor analizuje tu zagadnienia wstępne dotyczące ślubów zakonnych. Całość składa się z 22 drobnych tytułów opatrzonych własnymi nazwami określającymi prezentowane zagadnienie (k. 1—22). Zostały one kolejno ponumerowane od 1 do 22. Niektóre zajmują kilka kart, a inne dwa mieszczą się na jednej; uwaga ta odnosi się także i do następnych części.

Autor wskazuje na różne stany w Kościele i zastanawia się czy wszystkie wymagają uroczystego potwierdzenia autorytetu Kościoła. Zwłaszcza uwaga ta odnosi się do życia zakonnego. Pyta się wprost: *An religio possit esse sine Romani pontificis approbatione* (k. 4). Przechoząc zaś do kwestii ślubów zwraca najpierw uwagę na tzw. śluby proste, które mają szczególne znaczenie w Towarzystwie. W związku z budzącymi zastrzeżenia i sprzeciw innowacjami św. Ignacego odnośnie do życia zakonnego, podnosi możliwość złożenia ślubów prostych po dwuletnim nowicjacie, oczywiście idzie tu o śluby wieczyste (k. 11—13v). Nie pomija także problemu czwartego ślubu (k. 15v) jak i istniejącego w Towarzystwie podziału na stałe stopnie przynależności do zakonu, uzyskane przez ostatnie śluby (k. 14—14v). Po odpowiedzi na pytanie: *Cur probationis biennium in Societate exigatur* (k. 16) Jan Azor podjął kwestię oczekiwania na ostatnią profesję, której złoże-

¹⁹ Por. Tamże, k. 1—6v. Inny znany egzemplarz tego rękopisu: Universidad Pontificia Comillas, Biblioteca — Madrid, sygn. brak, obecnie znajduje się w tzw. Fondo Uriarte-Lecina.

nie jest związane z ścisłym i pewnym określeniem czasu od wstąpienia do zakonu (. 16—16v).

Interesujące są uwagi Jana Azora na temat tzw. koadiutorów, i to w sprawach duchownych, czyli kapłanów, jak i sprawach doczesnych, czyli braci (k. 17—17v)²⁰. Z bardzo szczegółowych kwestii, stanowiących nawet podstawy aktów na tworzący się zakon hiszpański autor uzasadnia rezygnację Towarzystwa ze wspólnego odmawiania w chórze modlitw brewiarzowych i innych uroczystych funkcji liturgicznych (k. 18). Następnie krótko sygnalizuje przyczyny nie przyjęcia habitu zakonnego oraz tonsury (k. 18v) jak i zaniechanie klauzury, postów i czuwań związanych z ceremoniami (k. 19—19v). Treści te Jan Azor prezentuje w duchu *Konstytucji*, które w części piątej, *O wcielaniu członków do organizmu zakonu przez dopuszczanie do ślubów*, oraz części szóstej, *o osobistych obowiązkach zakonników* zwracają przede wszystkim uwagę, że nic nie powinno jezuitów odrywać od pracy apostołskiej i osłabiać w nich sił potrzebnych do czynnej służby Bogu²¹. Kończąc tę część Azor wskazuje jeszcze, iż wszyscy członkowie Towarzystwa dążą do doskonałości nałożonej zobowiązaniami złożonych ślubów (k. 20—22).

Po uwagach wstępnych, ukazujących niektóre ogólne problemy dotyczące kwestii życia zakonnego, a więc i ślubów, Jan Azor przechodzi do bliższej analizy trzech ślubów: ubóstwa, posłuszeństwa i czystości. Czyni to w takiej właśnie kolejności, choć w *Konstytucjach* św. Ignacy omawia je w układzie: czystość, posłuszeństwo i ubóstwo. Wybór ten nie jest specjalnie niczym uzasadniony, może tylko rangą poszczególnych ślubów w opinii autora.

De voto paupertatis quod in Societate nostra emittitur (k. 23), to tytuł części prezentującej problematykę ślubu ubóstwa. Autor wskazuje najpierw, iż poprzez uroczysty ślub ubóstwa zakonnik staje się niezdatnym do panowania nad dobrami, ich posiadania i nabywania (k. 23—23v). Stanowisko takie jest mocno wyakcentowane w części szóstej *Konstytucji* mówiącej o osobistych obowiązkach zakonników. Zresztą w Towarzystwie nie ma własności prywatnej, indywidualnej; wszystkie dobra są wspólne. Dalej Azor stawia pytanie: *An religionis professio valeat ae adiecta conditione ut liceat aliquid proprium vetinere* (k. 24).

Przechodząc jakby do bardziej szczegółowych kwestii odpowiada na pytanie, czy i jak przełożeni mogliby swoim autorytetem pozwolić profesowi na posiadanie jakiegoś majątku (k. 27—28). Hiszpański autor wskazuje, że profes ślubu ubóstwa ma zakaz posiadania czegokolwiek (k. 28v—29) dalej pozbawia się dobrowolnie pragnienia posiadania dóbr

²⁰ Por. *Fontes Narrativi de Sancto Ignatio*, t. 1 Romae 1943 s. 132 nota 9; 207—208; *Constitutiones*, dz. cyt., t. 1 Romae 1934 s. 170—173.

²¹ Por. *Sancti Ignatii de Loyola Epistolae et Instructiones*, t. 2 Martini 1904 s. 46, 234; t. 12 Martini 1911 s. 650—651.

doczesnych (k. 29v—30) oraz powinien zająć postawę *agere contra* do której zachęcał Ignacy (k. 30v—31v). Jako oddzielne zagadnienie Jan Azor wskazuje jeszcze na właściwy sens ślubu ubóstwa w odniesieniu do scholastyków (k. 32) i profesów oraz koadiutorów (k. 32v—33v). Należy dodać, że *Konstytucje* zalecają ćwiczyć już nowicjuszy w miłości ubóstwa, rezygnacji z przywiązania do dóbr ziemskich. Z kolei wspomniana część szósta o osobistych obowiązkach zakonników ukazuje ślub i cnotę ubóstwa, nazywając je za św. Ignacym, murem obronnym zakonu chroniącym go od ducha świata goniącego za bogactwem i zyskami materialnymi, a równocześnie każe je kochać jak matkę.

Po prezentacji ślubu ubóstwa Jan Azor mówi: *De voto obedientiae quod emittitur in Societate Jesu* (k. 34), który stanowi zamię prawdziwego jezuitę. Wskazuje najpierw na bardzo dyskutowaną wówczas w zakonnie kwestię ślubów zakonnych scholastyką²². Poświęca temu zagadnieniu aż cztery kolejne pytania (k. 34—37), podkreślając na przykład, że przełożeni mają prawo i władzę zmienić, dyspensować i unieważniać śluby złożone przez scholastyków. Przypomina obowiązującą wówczas naukę, że uroczysta profesja zakonna rozwiązuje małżeństwo zawarte ale niedopełnione (k. 41v—43) oraz zastanawia się czy i jak trzy proste śluby uwalniają spod władzy świeckiej (k. 43v—44). Z kolei Jan Azor bliżej zajmuje się różnymi zobowiązaniami w kontekście ślubów. M. in. stawia bardzo wymowne pytanie: *An obligatio nes, quibus homo homini alteri obligatur, solvantur per tria simplicia Societatis vota* (k. 45v—46). Mając na uwadze kwestię odpustu zupełnego hiszpański autor wskazuje, że przez śluby istnieje możliwość odpuszczenia kar zaciągniętych z tytułu popełnionych grzechów (k. 46v—47).

Po ukazaniu stanowiska odnośnie do apostatów oraz przechodzących na inne wyznanie w kontekście ślubów zakonnych (k. 47v—53v) Jan Azor analizuje okoliczności i rodzaje grzechów przeciw posłuszeństwu (k. 56—57) oraz samą istotę tego ślubu (k. 54—55v). Zgodnie z duchem *Konstytucji*, a zwłaszcza szóstą jej częścią, Azor wskazuje, że motywem tego ślubu najgłębszym i właściwie jedynym jest z wiary płynące posłuszeństwo Bogu, dla którego okazuje się posłuszeństwo ludziom jako jego zastępcom i wyrazicielom jego woli. Duch zaś wiary ożywiający takie działania jest równocześnie duchem miłości, a nie strachu i niepokoju.

Pod koniec uwag o ślubie posłuszeństwa Jan Azor bardzo mocno podkreśla, że *Konstytucje* zakonne nie mają prawa nakazać niczego co prowadziłoby do grzechu (k. 59). Myśl ta jest całkowicie zgodna ze wspomnianą szóstą częścią *Konstytucji*, gdzie zostało wyraźnie zaznaczone, że przepisy te, poza tym, co podpada pod śluby zakonne, same z siebie nie obowiązują pod grzechem i do grzechu nie mogą prowa-

²² Por. Olivares, dz. cyt., passim.

dzień. Ostatnim zagadnieniem podniesionym w tej części komentarza jest pytanie: *An possit Papa virtute obedientiae obligare religiosos ad maiorem vitae austeritatem* (k. 59v—60).

W całości uwag o ślubie posłuszeństwa Jan Azor podkreśla jego nadprzyrodzonego ducha, zalecając za św. Ignacym podwładnym szacunek i miłość synowską względem przełożonych, całkowitą szczerość i zaufanie²³. Przełożeni zaś ze swej strony mają czynić wszystko, by podwładnym nie czynić posłuszeństwa nieznośnym ciężarem²⁴. Mimo wspaniałych teoretycznych założeń, takie postawienie posłuszeństwa spotkało się z jednej strony z podziwem, z drugiej zaś było gwałtownie atakowane i wyszydzane. Należy jeszcze zauważyć, że Azor bezpośrednio nie analizuje słynnego czwartego ślubu, posłuszeństwa Stolicy Apostolskiej. Ogólnie zaś, w kontekście innych ślubów, posłuszeństwu poświęca najwięcej uwagi, choć omawia tylko nieliczne bardzo szczegółowe kwestie.

De voto castitatis quod in Religione emitti solet (k. 60v) to czwarta grupa tematyczna rękopisów Jana Azora. Zatem ślub czystości omawia jako ostatni, podczas gdy w *Konstytucjach* Ignacy czyni to na początku części o osobistych obowiązkach zakonników. Gdy idzie zaś o objętość prezentowanych uwag, to w obu przypadkach są one minimalne. Jan Azor omawia najpierw relację prostego i uroczystego ślubu czystości do małżeństwa, zwłaszcza jego rozwiązania poprzez ten akt tworzący stan życia zakonnego (. 61v—63v). Tematyka ta była bardzo żywo dyskutowana w ówczesnym prawodawstwie zakonnym. Oczywiście autor także stwierdza jednoznacznie, że małżeństwo zawarte po obowiązującym uroczystym ślubie czystości jest z samego prawa zawarte nieważnie.

Z kolei Azor przedstawia opinię przez co ślub czystości staje się uroczystym, (k. 64—64v) oraz jak można wyróżnić od ślubu prostego (k. 65—65v). Po odpowiedzi na pytanie: *An totus voti solennis castitatis effectus in hoc consistat, quod dirimat matrimonium sequens* (k. 66—66v) wskazuje, jak w wyniku ślubów zakonnych, i to prostych staje się niezdolnym do zawarcia małżeństwa zanim nie zostanie prawnie zwolniony i wykluczony z Towarzystwa, mimo, że uzyskał odpowiednie dokumenty Stolicy Apostolskiej (k. 67—67v). Jan Azor zatem obok tych kilku szczegółowych kwestii nie analizuje bliższej ślubu czystości, idąc w tym za metodą *Konstytucji*. W nich zresztą, obok uwag przy

²³ Por. *Fontes Narrativi*, dz. cyt., t. 1 s. 594—596; Franciosi Xavier, *L'Esprit de Saint Ignace*, Paris 1948 s. 108—113; *Sancti Ignatii*, dz. cyt., t. 1 *Matriti* 1903 s. 558—559; t. 12 s. 661 nota 2.

²⁴ Por. *Epistolae P. Hieronymi Nadal*, t. 4 *Matriti* 1905 s. 435—437; *Fontes Narrativi*, dz. cyt., t. 1 s. 552—553; *Scripta de Sancto Ignatio*, t. 1 *Matriti* 1904 s. 423, 430. Szczególnie cenne uwagi odnośnie do ślubu posłuszeństwa zawiera słynny, List o posłuszeństwie, w: Sw. Ignacy Loyola, *Pisma wybrane*, oprac. Mieczysław Bednarz, t. 1 Kraków 1968 s. 506—516.

omawianiu osobistych obowiązków zakonników (część VI) brak w tekście szerszych wskazań w tym zakresie. Widać, że osobiste doświadczenia Ignacego i jego postawa wobec współbraci znalazły i tu swoje odbicie. Traktował on bowiem z subtelnym wyczuciem wzniosłość i delikatność ideału czystości, łącząc to z osobistym spokojem w tej dziedzinie i wielkim zaufaniem do swych synów.

Po tych uwagach dotyczących wszystkich trzech ślubów zakonnych Jan Azor odpowiada na pytanie, czy istnieje możliwość dyspensy papieskiej, od wyżej zaprezentowanych ślubów, złożonych w profesji zakonnej jako uroczyste i zaaprobowane przez odpowiednie władze zakonne (k. 68v—72). Na koniec tej tematyki stawia jeszcze jedno pytanie: *An regularis episcopus factus eo ipso absolvatur ab omnibus religionis oneribus et statutis* (k. 72v). W ten sposób zamyka Jan Azor kolejną grupę tematyczną swego komentarza, a raczej trzy ostatnie traktujące o ślubach zakonnych składanych w Towarzystwie.

Ostatni blok tematyczny opatrzony został przez autora tytułem: *Brevis expositio Constitutionis editae a Gregorio 13 de nova instituti Societatis Jesu confirmatione* (k. 73). Całość podzielona została na 38 tematów opatrzonych tytułami i ponumerowanych w samym rękopiśmie. Niektóre kwestie pokrywają się z uwagami o poszczególnych ślubach, które zostały już wyżej zaprezentowane.

Po informacjach wprowadzających o dokumencie papieskim (k. 73—76v), zwłaszcza pozytywnych ocen zakonu, jego struktur i działań apostołskich, Jan Azor kwalifikuje Towarzystwo do grupy zakonów żebrzących (k. 77). Wszystkie bowiem domy i kościoły, prócz kolegiów, nie mogą mieć żadnych stałych dochodów, ale utrzymują się z jałmużny — stwierdzają Konstytucje mówiąc o ślubie ubóstwa. Obowiązek zaangażowania w troskę o byt materialny dotyczy tak nowicjuszy jak i profesów (k. 77v).

W strukturach zakonnych nowicjów kończy się złożonymi ślubami, które jak wskazano wyżej, są od razu wieczyste (k. 78). Z kolei istnieje w Towarzystwie grupa scholastyków oraz koadiutorów (k. 78)²⁵. Odnośnie problematyki ślubów Azor wskazuje najpierw, że śluby choćby publiczne złożone na ręce przełożonego nigdy nie są uroczystymi (k. 78v), a wynika to z przepisów *Konstytucji*, a nie własnej intencji (k. 78v). Wspominając trzecią probację (k. 79) przypomina, że nie wszyscy są do niej zdolni (k. 79). Z tych rodzajów ślubów m. in. istnieją w Towarzystwie różne stopnie przynależności (k. 79), co wyraźnie zarysowują *Konstytucje* omawiając wcielanie członków do organizmu zakonu przez dopuszczenie do ślubów. Po zwróceniu uwagi, iż członkowi Towarzystwa nie wolno niczego posiadać (k. 79v), Jan Azor sygnalizuje jeszcze kwestię czwartego uroczystego ślubu (k. 79v), który od strony bardziej praktycznej ukazany został w siódmej części *Konstytucji*, o

²⁵ Por. *Fontes Narrativi*, dz. cyt., t. 1 s. 132 nota 9: 207—208; *Constitutiones*, dz. cyt., t. 1 s. 170—173.

*wyborze prac apostolskich i o przydziale do nich odpowiednich pracowników*²⁶.

Mając na względzie całość problematyki ślubów Jan Azor wskazuje na różne kary wynikające z tytułu apostazji i ekskomunikacji (k. 79v) jak i na generalne racje posłuszeństwa (k. 79v—80v). Bardzo mocno akcentuje, wspomniane już wyżej, prawo, iż członek Towarzystwa bez zgody przełożonych nie może posiadać żadnej własności, nie upoważnia go do tego także żadne nawet starożytne prawo (k. 80v—81). Z kolei wracając do kwestii ślubów podkreśla, *voti solennitatem sola Ecclesiae constitutione inventam* (k. 81). Dla jasności ukazuje jakie są wymagane istotowe elementy ślubów tak prostych jak i uroczystych, zaaprobowanych przez określony zakon (k. 81v). Oczywiście wchodzi tu, w sensie generalnym, tylko i wyłącznie motywy religijne, także w odniesieniu do samych profesów (k. 81v). Ewentualne istnienie innych motywów należy zwalczać, jako zaprzeczające samej istocie ślubów oraz będące im przeciwnie jak i powodujące nieważność (k. 82). Kończąc Azor dodaje jeszcze glossy i uzupełnienia odnośnie motywów religijnych ślubów (k. 82).

W uwagach odnoszących się do bulli *Ascendente Domino*, Jan Azor ukazuje wiele szczegółowych kwestii dyskutowanych w pierwotnym Towarzystwie, które było ciągle jeszcze na etapie poszukiwań ostatecznej najbardziej dogodnej formuły strukturalnej i funkcjonalnej zakonu. Sam dokument był dla niego pretekstem dla podjęcia tematów dyskusyjnych, gdzie miał osobistą możliwość prezentacji własnych przemyśleń i doświadczeń z okresu hiszpańskiego.

Należy zauważyć, iż oba rękopisy nie są jedynym dziełem Azora traktującym o problematyce ślubów zakonnych, a szerzej o kwestiach prawnych Towarzystwa. Szczególnie wyraźnie tematyka ta znalazła się w jego *opus vitae, Institutiones morales*²⁷. To fundamentalne dzieło zagadnienia ślubów zakonnych porusza w pierwszym tomie, księgach XI—XIII. Jest to jednak ujęcie stosunkowo pobieżne i bardziej ogólne. Zresztą uwagi poczynione przez autora dotyczą generalnie ślubów, bez odniesienia wyraźnego do Towarzystwa. W prezentowanych rękopisach Azor skupił się, w odróżnieniu, na aplikacji praktycznej do swego zakonu. Rozpracował więcej kwestii szczegółowych, a nawet wręcz bardzo drobnych. Tak, iż w zakresie treści manuskrypty są obrazem doskonałego znawstwa poruszanej tematyki oraz osobistej troski o Towarzystwo. Widać w nich także wiele elementów wynikających z poprzednich stanowisk pracy: rektor kolegium, wykładowca i doradca generała zakonu.

Powstanie prezentowanych rękopisów należy datować na okres po ukazaniu się bulli *Ascendente Grzegorza XIII*, a więc po 25 maja 1584

²⁶ Por. *Geneza i duch ignacjańskiego posłuszeństwa*, w: Św. Ignacy Loyola, Pisma, dz. cyt., t. 2 s. 453—465.

²⁷ Por. *Institutum moralium*, t. 1—3, Romae 1600—1611.

r. Zresztą w tytule drugiej wersji komentarza zostało to nawet wyrażone: *Auctori P. Joanni Azor 1584* (s. 1). Prezentując zaś oba rękopisy, tylko E. Olivares, podkreśla, że zostały one zredagowane w 1584 roku²⁸. Również w tekście można napotkać informacje wskazujące na ten właśnie rok, jako datę ich powstania. Cytując wspomniany dokument papieski Jan Azor pisze: *edita (...) hoc anno domini 1584* (s. 132), na innym miejscu: *hoc anno 1584 esse editam* (s. 263) i wreszcie: *Gregorii Bullam editam (...). Ideo ab eodem Gregorio edita est nova haec Constitutio* (s. 293). Interesującym jest fakt, iż Jan Azor zdołał w tym samym roku opracować dwa znacznie różniące się komentarze do tego dokumentu oraz do zagadnień ślubów zakonnych. Należy przypuszczać, że wcześniej zajmował się tą problematyką, wygłaszając konferencje lub też miał ją za przedmiot wykładów tak do studentów jak i w ramach pracy formacyjnej współbraci. Należy także zauważyć, iż kwestie te znalazły swój pośredni oddźwięk w późniejszych pracach nad *Ratio studiorum*, którego Jan Azor jest jednym ze zanczących współautorów²⁹.

Prezentowane manuskrypty Jana Azora są stosunkowo rzadko odnotowywane w znanych bibliografiach jego spuścizny pisarskiej. Tylko kilka poważniejszych opracowań wskazuje na istnienie komentarza do ślubów zakonnych, choć dane te różnią się między sobą, czasem w stopniu poważnym. Pierwszym który odnotował istnienie rękopisu hiszpańskiego jezuita był słynny współbrat zakonny P. Ribadeneira³⁰. Inne zaś późniejsze bibliografie prezentowane dane najprawdopodobniej opierały na jego ustaleniu, choć samo określenie tytułu podają w bardzo różnych wersjach. Najczęściej spotykany tytuł, zgodny zresztą z Ribadeneirą, brzmi: *De votis, quae emittuntur in Societate una cum expositione Constitutionis Gregorii XIII, quae incipit Ascendente Domino*³¹. Kilka innych zestawów podaje wersje bardzo zbliżone: *De votis quae emittuntur in Societate, una cum expositione Constitutionis Gregorii XIII*³², *De votis, quae emittuntur in societate*³³ i *De votis quae emittuntur in S.J. cum expositiones Constitutionis Gregorii XIII Ascen-*

²⁸ Por. Dz. cyt., s. XVI, 136, 217.

²⁹ Por. *Ratio atque Institutio studiorum per sex Patres ad iussu R.P. Praepositi Generalis deputed conscripta*, Romae MDLXXXVI; *Ratio atq. Institutio studiorum*, Romae MDXCI; *Ratio atq. Institutio studiorum Societatis Jesu*, Neapoli MDXCVIII.

³⁰ Por. *Bibliotheca scriptorum Societatis Jesu*, Romae 1676 s. 407.

³¹ J. E. Uriarte - M. Lecina, *Bibliotheca de escriptores de la Compañia de Jesús*, t. 1 Madrid 1925 s. 398; A. de Becker, *Bibliothèque des écrivains de la Compagnie de Jésus*, t. 1 Liège 1853 s. 30; C. Sommervogel, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, t. 1 Bruxelles 1890 kol. 741.

³² J. P. Tejera-R de Moncada, *Biblioteca del Murciano o Er sayo de un Diccionario biográfico y bibliográfico de la literatura en Murcia*, t. 1 Madrid 1922 s. 71.

dente Domino³⁴. Natomiast cytowany wyżej Olivares podaje wersję z grzbietu okładki: Tucci, Azor: *De votis SJ*³⁵ oraz *De votis Societatis Jesu*³⁶. Alcazar informuje tylko o istnieniu komentarza³⁷.

Istnienie dwóch wersji komentarza Jana Azora do ślubów zakonnych oraz bulli Grzegorza XIII jako pierwsza odnotowała słynna bibliografia jezuicka Uriarte-Lecina³⁸. Inne z pewnością oparły się na tych ustaleniach, choć w różnym stopniu. Gdy idzie o tytuły to podawane są one w następujących wersjach: *Tractatus quo votorum quae in Societate Jesu emittuntur, ratio declaratur, et multa alia ad religiosorum statum pertinentia disputantur*³⁹ oraz u Olivares: *De votis Societatis Jesu*⁴⁰ i Azor, *De votis Societatis*⁴¹. Przy czym ten pierwszy tytuł używany jest na określenie obu wersji komentarza. Należy jeszcze dodać, że wspomniani Uriarte-Lecina łączą obie wersje, ale bez przeprowadzenia bliższych analiz tekstu⁴².

* * *

Niniejszy szkic stanowi historyczno-bibliograficzne informacje o dwóch rękopisach Jana Azora. Zarysowany w nich obraz kwestii ślubów zakonnych oraz ich realizacja w życiu hiszpańskiego jezuitę są doskonałym wyrazem ówczesnych postaw wewnątrzzakonnych. Ukazana jest w nich dynamiczna tendencja poszukiwań i formowania się coraz to doskonalszej formuły realizacji życia zakonnego zgodnie z założeniami Ignacego Loyola. Wiele nowych elementów wymagało nowszych analiz teologicznych i prawnych. Potrzeba ta wyrastała tak z pobudek pozytywnych jak i w pewnym sensie apologii wobec licznych krytyk tak wewnątrzkościelnych jak i innowierców wobec nowego zakonu. Głos Jana Azora jest tu bardzo cennym osobistym wkładem w formowanie się Towarzystwa. Widać w jego wypowiedziach troskę o zakon i chęć przyjścia mu z pomocą swoją wiedzą i bogatym doświadczeniem praktycznym zdobytym zwłaszcza w Hiszpanii.

³⁴ A. Lehmkuhl, Azor Johannes, w: Weber und Weste's Kircher lexikon, t. 1 Freiburg i. Br. 1882 kol. 1775.

³⁵ J. M. Dalmau, Azor Juan, w: Diccionario de la Historia Eclesiástica de España, red. Q. Aldea, T. Marin, J. Vives, t. 1 Madrid 1972 s. 167.

³⁶ Dz. cyt., s. XVI.

³⁷ Tamże, s. 136.

³⁸ *En el Archivo de Roma se guarda un Tratado suyo original de los Votos de la Compañía, con la explicación de la Bulla de Gregorio Dezimotercio, que comienza Ascendente Domino*, (Dz. cyt., t. 1 Madrid 1710 s. 373).

³⁹ Por. Dz. cyt., t. 1 s. 398—399.

⁴⁰ G. Díaz Díaz. *Hombres y documentos de la Filosofía española*, t. 1 Madrid 1980 s. 449; Uriarte-Lecina, dz. cyt., t. 1 s. 399.

⁴¹ Dz. cyt., s. 136.

⁴² Tamże, s. XVI.

⁴³ *Parece ser el ms. descrito más arriba, letra B* (pierwsza wersja — AFD) (Dz. cyt., t. 1 s. 399).

Nota stanowi próbę przybliżenia cennych opracowań do dziejów Towarzystwa. Dotknięto tu jednak tylko jeden aspekt, który wymaga uzupełnienia, zwłaszcza o szczegółową analizę zawartości treściowej obu komentarzy. Wyniki tych prac mogą być interesującymi informacjami do pierwotnych dziejów zakonu oraz ogólnych kwestii dotyczących ślubów w okresie wielkich przemian życia kościelnego, społecznego a także i politycznego Europy XVI w.